

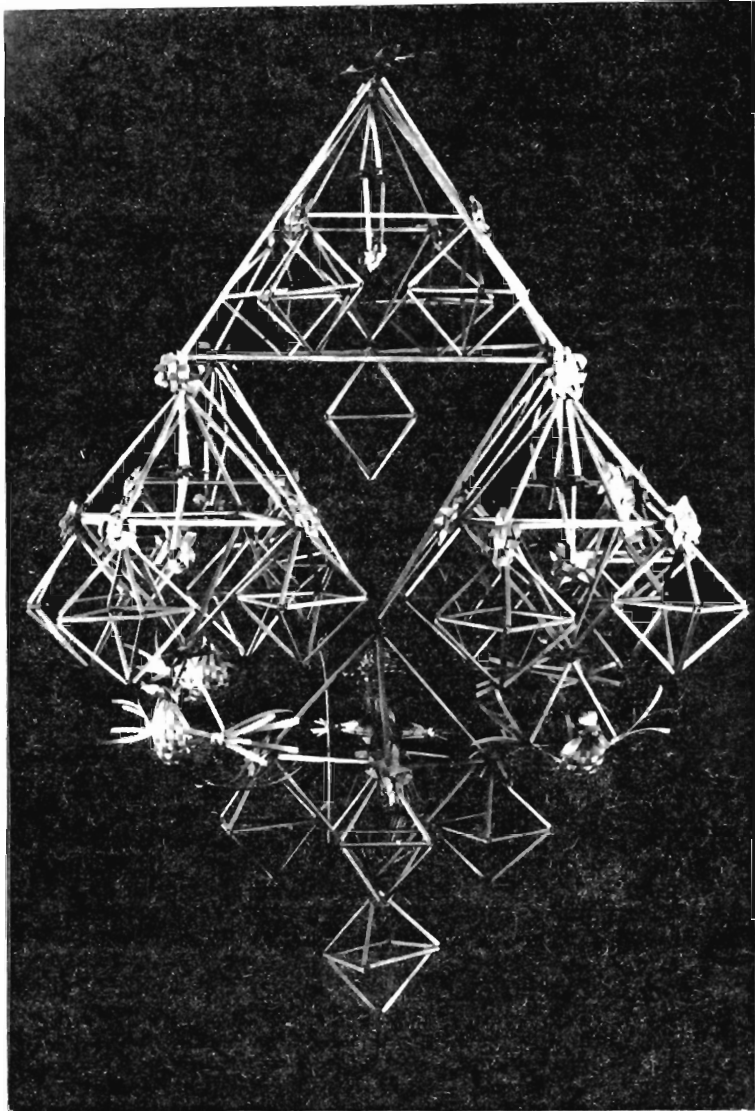
SODAS IR VISATA

Moksliskai ar poetiskai aiškina dvasines vertybes bei simbolius - didžiausia jų vertybė ta, kad jie yra ir veikia.

Vestuvėse jauniems tenka įveikti daugybę kliūčių. Net šventinis stalas būna užsėstas "svetimųjų", ir jį tenka vaduoti. Aukštaitijoje išperkant stalą deramasi dėl sodo. Sodas - tai dažniausiai iš šiaudelių ar nendrių, suvertų ant siūlų, padarytas daugiakampis reketukas, kabinamas ties stalą. Paprasčiausias sodas yra rombo arba tiksliau - dviejų piramidžių su bendru pagrindu pavidalo. Prie keturių pagrindo kampų ir apatinės viršūnės kabinami tokios pat formos mažesni daugiakampiai nareliai. Rombiniai sodo rėmai ir nareliai kupiškėnų vadinami keseliukais (1, 350), o pelesiškių - bučiukais (2). Darant sudėtingesnę sodą, tokiais nareliais užpildomas ir jo vidus (1 pav.). Vidinius sodo narelius kupiškėnai vadino kamarytėmis, o jų sudarytas kiaurai šviečiančias angas - ulytėms (1, 350-351). Sodą išpuošdavo žalumynais, įvairiais spalvotais popierėliais bei iš jų padarytomis žvaigždutėmis, gėlytėmis, taip pat iš šiaudų arba kiaušinio kevalų ir popieriaus padarytais paukščiukais.

Be rombo, dar buvo daromi kugio (Panevėžio raj., - 3), rutulio (Rokiškio raj., Kupiškio raj. - 4, 59), kubo, statinaitės (Kupiškio raj.) pavidalo sodai (2 pav. 1-5). Panevėžio rajone Palaukių kaime kugio formos sodą darydavo iš rūtų stiebų arba medžio vytelių, kurias apipindavo rutom, mirtom, eglėlukais (kadugiais). Sodo viduje kabindavo iš degtukų dėžutės padarytą lopšį, o jame lelioką (vaiką). Rutulio pavidalo sodą vienur darė iš šiaudų ir gėlių (4, 59), kitur iš sulenktų vytelių, kurios buvo apipinamos gėlėmis (Rokiškio raj., - 3). Kubinį sodą kupiškėnai darydavo iš kiaulės šerių, kuriuos sulipdydavo vašku (1, 351). Kad sodas geriau suktųsi, jį kabindavo ant vaškuoto siūlo arba ašuto (5, 36). Kai kas dar prisimena, kad anksčiau ir pačius šiaudelius varstydavo ant ašutų, kuriuos suklijuodavo vašku (6). Statinaitės pavidalo sodą kupiškėnai darė iš šiaudų, tačiau, pasak E. Dulaitienės-Glemžaitės, toks "išmįslus" sodas "kupiškėnuose neprigijo", nes statinaitė priminė girtuoklystę, o tai blogas ženklas vestuvėms. Kupiškėnai vestuvių sodą mokėjo pasidaryti ir iš krijelio - siūlų vytuvų (2 pav. 6), kuriuos apipindavo žolynais, karpytomis popierėliais ir gėlėmis (1, 351; 7, 230).

Tačiau matyt senesnis paprotys sodą daryti iš eglutės arba kadugio, kuriuos taip pat įvairiai išpuošdavo: popie-

1 pav. Sodas

Ramūno VIRKUČIO nuotrauka

rėliais, žolynais, gėlėmis. Molėtiškiai puošė eglaitę (8, 582), uteniškiai ir dzūkai eglaitę arba jos šaką (4, 59), ukmergiškiai ir kupiškėnai eglės viršūnę (9), o dzūkai dar ir kadugį (10, 309; 11). Įdomu, kad eglutė arba kadugys buvo kabinami virš stalo ir viršūne žemyn (2 pav. 8). Tiek eglaitėje, tiek šiaudiniame sode pakabindavo obuolių, saldainių, kankorėžių, riešutų, pyragėlių, paukščiukų, taip pat būtinai senelį sodininką, padarytą iš šiaudų arba iš įvairių skudurėlių, buroko ar ko nors kito. Sode, padarytame iš eglaitės, prikabinėdavo įvairių daržovių: morkų, svogūnų, česnakų; kartais net pakabindavo kopūsto galvą (7, 230). Kai kur dar į ridikus arba griežčius prismeigė šipuliukų apie sodą pakabindavo 3-4 žvakelės (8, 582). Viena arba kelios žvakelės buvo uždegamos ir šiaudinio sodo viduje (7, 230; 5, 67).

Šiaudinis sodas ne visur vienodai vadinamas. Jį dar vadina: liktorius (Varėnos raj., Panevėžio raj., - 12), voras

(Ukmergės raj., - 9), vorys (Suvalkų vaivad., - 13) arba pajonkas (iš lenkų - pajak - voras, pakabinama daugelio žvakių žvakidė; Suvalkų vaivad., - 13; Varėnos raj., - 5; Baltarusija, Varanavo raj., - 2), žarondeliai (Ignalinos raj., - 14).

Paprotys puošti sodą žinomas ir latviams. Latvijoje vestuvėms darydavo šiaudinį sodą - "puzurs" arba "kists", taip pat puošdavo eglutę - "cglite" (15). Vestuvių proga sodą darydavo ir kitos Europos tautos. Baltarusijoje (Polesėje) prieš atvažiuojant jaunojo pulkui merginos su nuotaka miške iškirsdavo eglutę ar pušelę, sodindavo ją į puodynę su žeme ir papuošdavo gėlėmis bei kaspinais (16). Kitur baltarusiai puošė pušies arba vyšnios šakelę, kurią įsmeigdavę duoną, pyragan arba karvojun. Lydos apskrityje kepė karvojų su jo vidurinė įsmeigta jaunos pušaitės viršūne ir penkiomis be žievės šakelėmis. Baltarusių sodai vadinami: "elca", "sady" (4, 60-61), "velce", "vilce", "velca", "velca" (1 minkštas), "vince" (16). Panašiai savo sodą - išpuoštą žalią (vasarą - lapuotą, žiemą - spygliuotą) medelį vadina ir ukrainiečiai: "jelce", "vilce", "gilce" (4, 61). Vestuvinius sodus vienaip ar kitaip darė lenkai (rozga, wiecha, wienc (17), wilce derewce), čekai (strom, stromek), slovenai (krowal), rusai (elka, sady, kurnik, devja krasota), bulgarai (iloja (4), elcha, véika, trapéza...), rumunai (lemnut) (17), italai (palmeta), vokiečiai, austrai, albanai, graikai bei kitos tautos (17, 18).

Paprotys daryti vestuvėms sodą yra žinomas ir ne indoeuropiečių tautoms, pavyzdžiui, vengrams, buriatams, Javos salos gyventojams, terekemenams ir kitiems. Tad galima manyti, kad vestuvinio sodo, kaip ir pasaulio medžio, simbolika yra bendražmogiška - archetipinė.

Aukštaitijoje per vestuves vaduojant stalą ir išperkant sodą dainuotos sodą giriančios dainos. Jose sakoma, kad sodo viduje matyti dangus, paukščiai šneka, upės (saulė) teka. Sode esą miško uogytelių, sodo obuolėlių, ten esąs agradnykas, t.y. daržininkas arba sodininkas (4, 59; 19).

Apibendrinant vestuvinio sodo simboliką, galima išskirti šias pagrindines dalis: medis, vaisiai, paukščiai, upės, dangus, sodininkas. Pastarieji sodo sandai atitinka pasaulio arba gyvybės medžio simboliką. Juos galima rasti taip pat ir verpsčių puošyboje.

Nesunku pastebėti, kad verpstės, be joms būdingiausių segmentinių žvaigždžių, puošiamos taip pat ir medžio (augalo), paukščių, žvaigždžių, vandens, suartos žemės, gyvatės bei žmogaus simboliniais motyvais. Statistinis šių simbolių pasiskirstymo tyrinėjimas rodo, kad jie vertikalyje verpstės plokštumoje išdėstomi pagal tam tikrą logišką tvarką. Verpstės galvos apatinėje dalyje dažniau vaizduojami gyvatės (S pavidalo), o viršutinėje - medžio, paukščio, žvaigždžių motyvai (20). Šie viršum segmentinių žvaigždžių esantys dekoro elementai kaip tik ir siejasi su sodo simbolika. Be minėtų motyvų, čia dar kartais vaizduojamas augalas puode, rūtų darželis arba savotiška šventoriaus apribota erdvė. Kartais viršutinėje verpstės dalyje atsiranda kryžiaus, koplytstulpio, skliautuotų vartų, šventyklos motyvai (3 pav.). Minėti simboliai ir pats verpstės pavidalas, atitinkantis medžio siluetą, leidžia spėti apie verpstės dekoro ir vestuvinio sodo prasmę. Sodo ir verpstės gyvybės medžio simbolika atskleidžia verpstės dovanojimo mylimajai kaip iškalbingo prisipažinimo meilėje esmę. Tuomet suprantamas ir kai kuriose Europos tautose išlikęs paprotys vestuvėms apeigoms puošti verpstę (18) kabinti virš stalo sodą.

Vestuvinio sodo ir verpstės viršutinės dalies simboliai taip pat gali būti sugretinti su pasakose sutinkamu ant kalno arba dangaus skliauto esančio sodo - rojaus vaizdi-

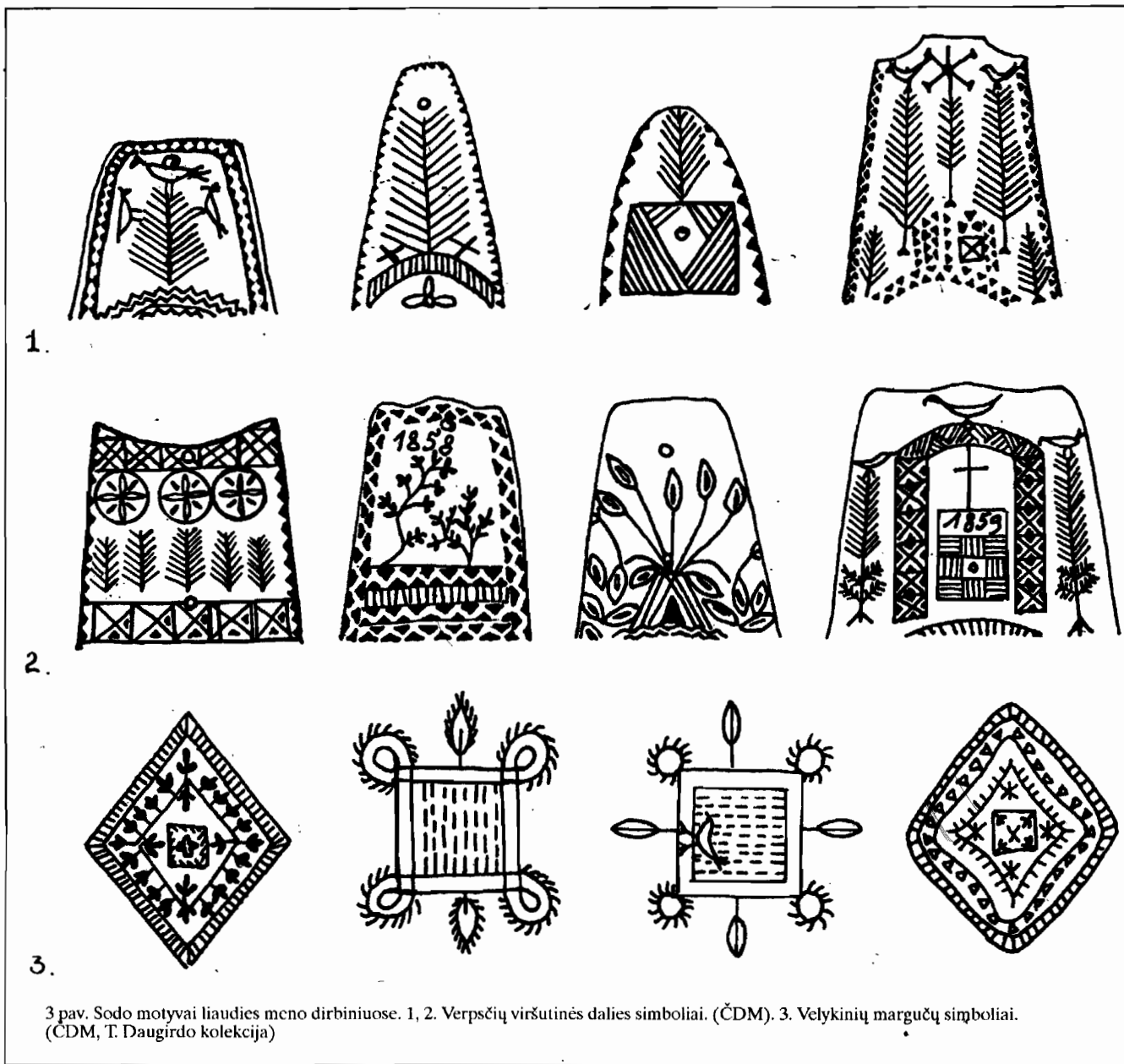
niu. Su šiuo vaizdiniu susijusios tautosakos trumpą analizę yra pateikęs G. Beresnevičius (21). Sakoma, kad dangaus sode augančios įvairios gėlės, vaismedžiai su stebuklingais vaisiais, riešutai. Šalia sodo esąs labai gražus, visas mirgantis Dievo dvaras, žerintys rūmai. Dievo namai kupini dangiškosios gėrybės. Netoli dvaro arba tiesiog po juo yra ežeras, vaizduojantis pragarą (21).

Tai, kad išperkant sodą buvo išperkamas ir vestuvinis stalas, leidžia manyti, kad sąvoka "sodas" bus žymėjusi ne vien virš stalo kabojusį medelį arba šiaudinuką, bet ir visą šventinę erdvę prie stalo. Šią mintį patvirtina žinia, jog "apie Panevėžį sodą sudaro taip: aplink stalą sėdi moterys, o iš kraštų vyrai, vadinami šulais, o moterys - tvora, virš galvų kabo sodas, ant stalo bliūdas su vandeniu, vadinamas ežeru, o balta staltiesė - pievos; sode sėdįs agradninkas padarytas iš vyzų" (LTR 1577/441) (8). Taip surėdyta šventinė erdvė atitinka vertikalų mitinio pasaulio erdvės pjūvį, kuriame palubėje kabantis sodas siejasi su dangaus sodu - rojumi arba dausomis (22), lėkščių, pripildyta vandens (ežeras), - su pragaru (23), o pats stalas - su žeme arba, tiksliau, žemiškuoju sodu - sodyba. Neatsitiktinai apie Panevėžį nuotaka išvažiuodama į bažnyčią pabučiuoja žemę postalėje bei visas keturias stalo kertes sakydama: "Sudie, juodoji žemele, mano nešiotojė! Bėginėjau maža būdama, bučiavau tave rytas vakarėlis". (LTR 1577/20/) (8, 580). Šiuo atveju atsisveikinama ne apskritai su žeme, o su savo gimtąja erdve - namų žeme, sodžium, sodyba. Panašus atsisveikinimas su stalu žinomas lenkams, lužitėnams ir kitoms Europos tautoms (17, 20, 76). Keturiuos stalo kertes arba minėti šulai simbolizavo 4 pasaulio šalis.

Vestuvinio stalo ir sodo išpirkimo sugretinimas, minėta simbolika bei panevėžiečių sodo sudarymo būdas leidžia išplėsti sodo sąvoką nuo žyminčios tik šiaudinuką arba papuoštą medį virš vestuvių stalo iki apimančios visą šventinę erdvę apie vestuvinį stalą. Kyla klausimas, kokie tos erdvės matmenys, kur jos ribos? Ieškant atsakymo į šį klausimą verta pasidomėti žodžio "sodas" semantika. Neturėdamas tam reikiamo pasiruošimo pamėginu aptarti tik pačius bendriausius bruožus.

Lietuvių kalboje žodis "sodas" šiandien paprastai suvokiamas kaip "žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai ir vaiskrūmiai" arba "kaip patys tame plote augantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai" (24). Rusų etimologai pažymi, kad slavų žodis "sad" yra kilęs iš "sedti", reiškusio "sėsti" ir senajoje rusų kalboje žymėjusio taip pat ir medį, augalą (25). Tuo pačiu reikia pastebėti, jog tai turėjo būti ne bet koks augalas, o tikriausiai išskirtas, paliktas kertant mišką, arba pasodintas sukultūrintoje - nuo laukinės gamtos atskirtoje erdvyje. Kad taip gali būti, liudija pačios sukultūrintos ir apgyvendintos erdvės įvardijimai: sodyba (vieta, žemė apie namus su visais trobesiais; vieta, kurioje buvo trobos, sodybvietė), sodas (paveldima žemė, buveinė), soda (neišskirstytas kaimas arba tokio kaimo gyventojai), sodis (sodžius; sodyba), sōdžius (kaimas, sodyba), sōdna (išdegusi vieta), sēdimoji (dirva, ant kurios namas stovi), sēdimija (vieta, kur įsikūręs kaimas), sēdymas (žemės rėžis ties sodyba), sēdynė (buvcinė, sostinė) (24); latvių - sādza (sodžius), sēta (tvora, aptvaras; kiemas; valstiečio sodyba, ūkis); prūsų - sādilē (kaimas) (26). Taip pat verta pastebėti, kad lietuviški žodžiai sodrus, sotus bei, pavyzdžiui, lotynų žodžiai su šaknimi sat- (pavyzdžiui, satio - maitinti iki soties, prisotinti; sēja, sodinimas; pasėliai, užsėtas laukas) nusako sotumo, prisisotinimo, visokio pertekliaus būseną.

Remdamiesi tuo, kas pasakyta, sodą galime suvokti

3 pav. Sodo motyvai liaudies meno dirbiniuose. 1, 2. Verpsčių viršutinės dalies simboliai. (ČDM). 3. Velykinių margučų simboliai. (CDM, T. Daugirdo kolekcija)

kaip iš grasio laukinės aplinkos išskirtą (27), nuo jos atitvertą, apsėtą, apsodintą, tai yra sukultūrintą erdvę, teikiančią žmogui maistą ir užtikrinančią sotų, pasiturintį gyvenimą. Taigi sąvokos "sodas" reikšmė išsiplėčia nuo vestuvinio stalo iki žmogaus sukultūrintos erdvės ribų. Būtina pastebėti, jog žmogui pastaroji sodo erdvė be akivaizdaus gamtinio topografinio išskirtinumo turėjo įgyti ir dvasinį vertybinį modalumą. Juk akivaizdu, kad palaiptis laukinės gamtos užkariavimas ir sukultūrintos, pramanytos buveinės kūrimas turėjo sutapti su žmogaus sąmonės ir dvasios vystymusi. Kitaip sakant, erdvės sužmoginimo, jos priderinimo prie žmogaus poreikių pastangos turėjo sietis su žmogaus vidinės dvasinės darnos augimu bei saugumu nuo svetimų, nepažinto didėjimu. Tad galbūt neatsitiktinai mūsų kalboje vienas iš žodžių, apskančių žmogaus vidinę ramybę, jo dvasinę pusiausvyrą yra žodis sodnus (plg.: žmogus yra tada nekaltas ir visiškai ramus, sodnios širdies ir nesmarkauja). Prisiminkime dar žodį sodoti, reikšiantį laikytis vienodai (kalbant apie ligonio būklę) (24). Šiuos ieškojimus gali papil-

dyti ir lotynų kalbos žodžiai su šaknimi sed-, kurie reiškia palaidojimo, sėdėjimo, įvairias gyvenamas vietas, taip pat dirvas. Jie išreiškia ir lengvą pasidavimą pagundom, dorovinį netvirtumą, maistą, jaudinimąsi, nesutarimą, taip pat apima pastangų, užsispyrimo, kantrybės, nusiramimo, ramaus, tylaus, santūraus žmogaus būsenas.

Tad sodnus - tai ramus, nesmarkaujantis, nuo aistrų atsiribojęs, vidinį sodą sukūręs žmogus. O simbolinio apeiginio sodo kūrimas - tai kelias į gamtos darną, į dvasinę Romuvą.

Šis, nors ir ganėtinai paviršutiniškas, sodo įvaizdis aptarimas, leidžia spėti jį buvus pakankamai talpia sąvoka, žyminti sukultūrintą gamtinę ir dvasinę visumos sritį, kurią galima būtų palyginti su graikų "kosmos" (28). Jei vestuvių šventinį stalą, už kurio sėda jaunieji, galime laikyti žemiško sodo simboliu, tai virš stalo kabantis šiaudinukas arba eglutė atitinka pasaulio medžio viršūnę. (Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje sodą kai kur ir darydavo tiesiog iš eglės viršūnės.) Ši pasaulio medžio viršūnė kaip tik ir siejama su vertikaliąja pasaulio riba ir žmogaus

gyvenimo kelionės tikslu - Dausomis. Medžio arba jo viršūnės puošimas vestuvėms ir po juo vykstančios apeigos turėjo simbolizuoti kosmoso kūrimo veiksmą, kuris apeiginiu būdu visuomet kartojamas esminių žmogaus ir Visatos būties lūžių metu. Medžio kaip pasaulio centro, kuriame vyksta kūrimas, simbolika yra pakankamai gerai aptarta. Be to, yra žinoma, kad pasaulinėje kultūroje medis gali simbolizuoti tiek vyrišką, tiek ir moterišką pradus. Suvokti šį dvireikšmiškumą padeda S. Freudo, aiškinusio medžio simbolinę prasmę sapnuose, nuomonė, jog medis kaip medžiaga, kaip mediena simbolizuoja moterį (plg.: lot. materia - medžiaga ir mater - motina), o kaip į viršų besistiebiantis augalas - vyrą (29). Tad pasitelkę šią mintį, medį galime suvokti kaip ypatingą kuriamąją jėgą turintį tvarinį, kaip dangaus ir žemės ryšį. O vestuvinis sodas laikytinas gyvybės medžiu arba vestuvinių apeigų reikmėms materializuotu pasaulio medžio archetipu. Tuomet suprantama vedybų - vyro ir moters susijungimo (jungtvių) apeiga po medžiu (30).

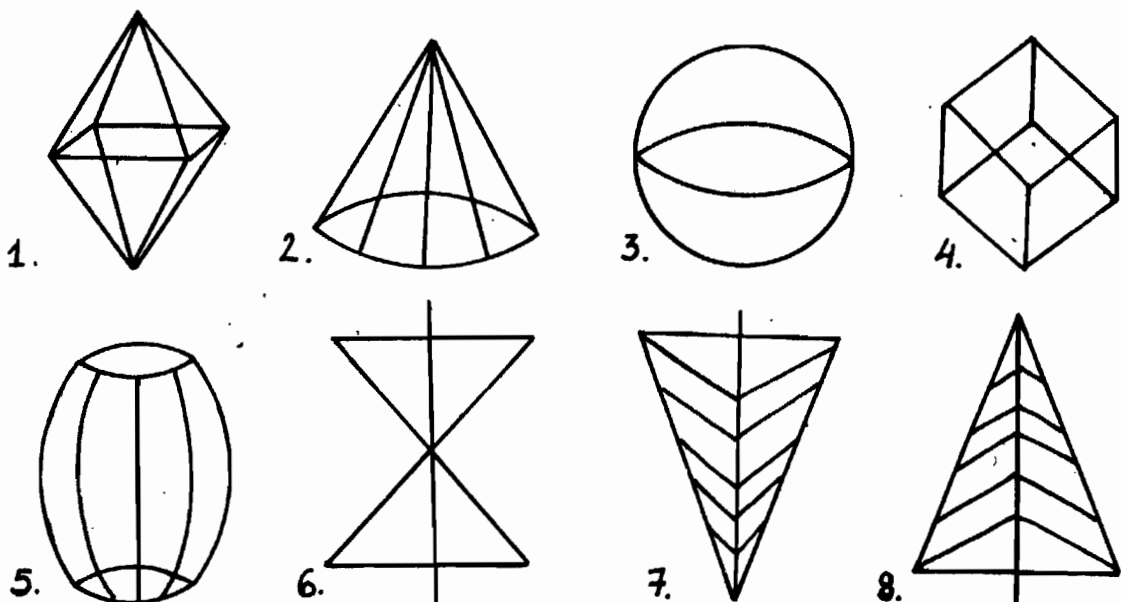
Pasaulio medžio ir gyvybės medžio archetipai, reikšdamiesi įvairiose kultūrinėse terpėse, galėjo būti vienaip ar kitaip aiškinami, bet visuomet išsaugodavo savo esminę vyriško ir moteriško pradų jungties prasmę. Taip gali būti paaiškintas ir kupiškėnų paprotys, kad pajauniai turi saugoti sodą visą pirmąją vestuvių naktį (1, 350). Lenkai Poznanės srityje sodą puoselėdavo iki gobtuvų (4, 62), o vokiečiai palikdavo jį, kol jaunoji pora susilaukdavo pirmagimio (18).

Įsigalint krikščionybei, jungtuves pradėjus atlikti bažnyčioje, vestuvinis sodas neteko savo šventinės apeiginės prasmės. Veiksmai su juo įgavo pramoginį pobūdį ir buvo atliekami jau tik sugrįžus iš bažnyčios.

Viskas, kas čia pasakyta, byloja, jog jaunikio kelionė pas jaunąją ir judviejų vykimas atgal seniau galėjo būti suvokiami kaip kelionė iš savo kosmoso-sodo į kitą -

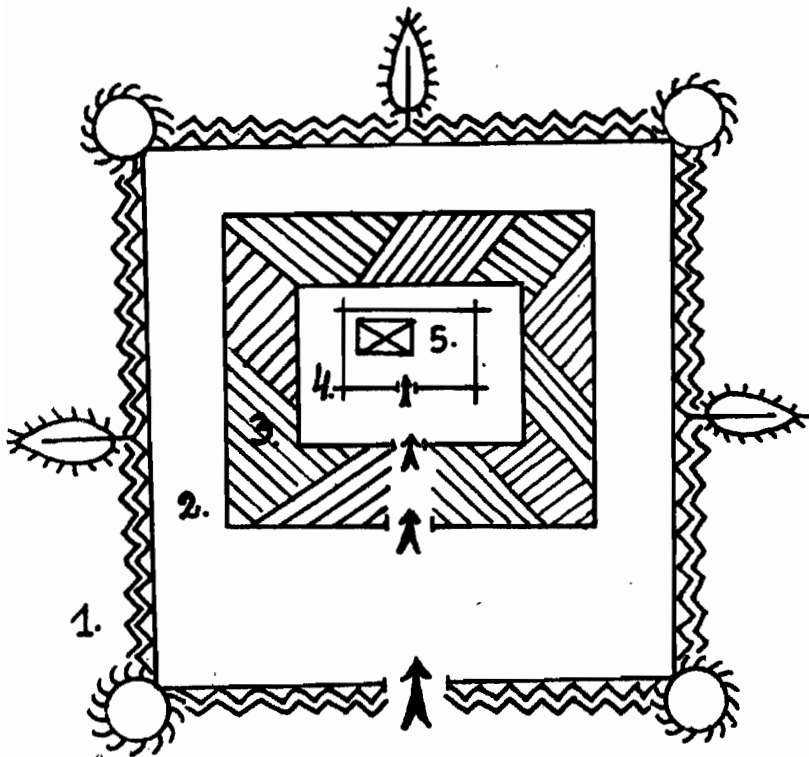
svetimą. Šioje kelionėje tyko daugybė kliūčių. Jaunosios pulkas į atvykstantį jaunojo pulką žiūri kaip į nedraugišką, svetimą pulką. Tai ir nenuostabu, nes jaunasis atvyksta iš svetimės, nepažintos srities, esančios anapus sodo. Tautosakoje tą sritį dažniausiai simbolizuoja miškas arba vandenys. Todėl jau sodžiaus gale atvykstantiems buvo užkeliami vartai, daromos užtvaros. Užšaujami ir jaunosios kiemo vartai. Dzūkai svetimų pulko sutikimui jaunosios kieme ruošdavosi tarsi rimtam mūšiu. Senesni vyrai darželyje už tvorės susėdavo net su užtaisytais šautuvais, iš kurių pyškindavo pasirodžius "svetimiesiems" (5, 50). Pakliuvus į nuotakos trobą kelionės tikslas dar nepasiektas, nes reikėjo papulti į patį sodo vidų - už stalo. Etnografinė medžiaga byloja, kad dėl sodo būdavo ne tik deramasi, bet ir varžomasi, visai mėginant jį pagrobtį, o kartais net susiremiama (10, 31). Šią "savųjų" ir "svetimųjų" kovą galima taip pat sieti su mitinio pasaulio kūrimo veiksmu, su pirmine kosmine Perkūno ir Velino kova (31). Z. Slaviūnas dėl nedraugiško svetimųjų pulko sutikimo pastebi, kad perėjimas į naują giminę turėjo būti "atliekamas su tam tikromis apeigomis, kurios reiškia, kad į naują bendruomenę reikia įsipirkti, įsiprašyti, sugebėti atitinkamais sąmojingais atsakymais nugalėti pasitaikančias kliūtis..." (8, 577). Šią mintį galima būtų papildyti prielaida, kad įsiprašymas, įsipirkimas, prisigretinimas kitos giminės namų dievybėms atrodo būdingesnis jaunosios veiksmams, o jaunikis kliūtis nugalėti sumanumu ir jėga.

Taigi tikėtina, jog jaunojo kelionė pas nuotaką mitiniame mąstyme išties galėjo būti suvokiama kaip kelionė iš savo sodo į svetimą, per tarpinę chaoso erdvę į svetimą sodo šventąjį vidų, kuriame dviejų kuriančiųjų visatos jėgų susijungimas gimdo gyvastį. Tad kosmologiniu požiūriu vestuvinių apeigų erdvė turi būti vertinama kaip nevienalytė, o atskiros jos sritys suvokiamos tartum prie-

2 pav. Būdingiausi vestuvinių sodų pavidalai. 1 - 5. Sodai iš šiaudų arba vytelių. 6. Sodas iš vytelių siūlams vynioti. 7, 8. Eglaitė, eglaitės viršūnė arba kadugys.

4 pav. Sodas - kosmosas, kaip bendruomenės sukultūrinta gyvenamoji erdvė. 1. Laukinė aplinka už sodo ribų: miškai, vandenys. 2. Sodžius (kaimas). 3. Sodas (paveldima žemė). 4. Sodyba. 5. Tropa ir jos viduje, krikštasuoleje, esąs vestuvinis sodas.

angiai, tarsi laiptai kelionei į sodo - kosmoso centrą (4 pav.).

Baigiant būtina pažymėti, kad kai kurių etnografų išsakyta ir ko gero tik kultūrinio provincialumo jausmu pagrįsta nuomonė, esą lietuvių vestuvinis sodas (jo pavadinimas ir jis pats) yra slaviškos kilmės, nuneigiama net paviršutiniškai tyrinėjant aptinkamas bendražmogiškas šio simbolio ištakas. Manymas, kad baltų kultūroje slaviškos kilmės sodą pavadavo rūtos, rūtų vainikas (4, 62), tik nurodo tyrinėtojų dėmesio laukiantį šių simbolių sugretinimą lietuvių ir kitų Europos tautų vestuvinėse apeigose.

Nors archetipinių, mitinių simbolių kalba niekada negali būti vienareikšmiškai išversta į žodžius, o prasmė suvokta racionaliai mąstymu, tačiau kiekvienas bandymas tai padaryti - kelias į kasdienybės prašviesėjimą, į dvasinį atsigavėjimą vedanti kultūrinė psichoanalizė.

Jonas VAIŠKŪNAS

PASTABOS IR NUORODOS:

1. Dulaitienė-Glemžaitė E. Kupiškėnų senovė. - V., 1958.
2. Ramaškonių-Pelesos apylinkėse (Baltarusija, Varanavo raj.), užrašė autorius 1991 m.
3. Etnografės D.Rudytės 1990 m. suteikta žinia.
4. Baldauskas J. Pirktinės vestuvės // Mūsų tautosaka. - K., 1935. - T.10.
5. Krėvė-Mickevičius V. Dzūkų vestuvės // Mūsų tautosaka. - K., 1930. - T.2.
6. Teklinavas (Murowany most), Krasnapolio valsč., Suvalkų vaiv., Lenkijos Respublika. Vaškevičiūtė A. Užrašė autorius 1989 m.
7. Buračas B. Kupiškėnų vestuvės // Tautosakos darbai. - K., 1935. - T.1.

8. Slaviūnas Z. "Svotbinės rėdos". Pastabos ir paaiškinimai // Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. - V., 1955.

9. Dabušių km. Ukmergės raj. Daškevičienė A. Užrašė autorius 1991 m.

10. Albėga elnias devyniaragis: R.Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė. - V., 1986.

11. Marcinkonys, Varėnos raj., Gaidienė M. Užrašė autorius 1992 m.

12. Žibartonyš, Panevėžio raj., Vaicekauskienė P. Užrašė D.Rudytė apie 1985 m.

13. Punkso-Seinų apylinkėse (Lenkijos Respublika, Suvalkų vaiv.) užrašė autorius 1989 m.

14. Ignalinos apylinkėse. Užrašė autorius 1989 m.

15. Māra Kuplā. Visi kakti izpuškoti // Latviešu tautas dzīvesziņa. Godi. - Rīga, 1991. - T.3. - P.169-171, 177.

Janis Klepers. Vedības // Latviešu tautas dzīvesziņa. Godi. - Rīga, 1991. - T.3. - P.70.

16. Гура А.В., Терновская О.А., Толстая С.М. Материалы к полесскому этнолингвистическому атласу // Полесский этнолингвистический сборник. Материалы и исследования. - М., 1983. - P.54-56.

17. Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы. - М., 1988. - P. 17-19, 88, 197, 214, 218.

18. Брак у народов Западной и Южной Европы. - М., 1989. - P.27, 39, 89, 127, 61, 83. *Ar. 1. p. 35, 126*

19. Kazlauskienė B. Vestuvinės dainos jaunosios pusėje // Lietuvių liaudies dainų katalogas. - V., 1976. - P.364-365.

20. Išvados daromos išnagrinęjus 104 verpsčių, esančių M.K.Čiurlionio dailės muziejuje, atvaizdus kataloge: Lietuvių liaudies menas. Verpstės. Katalogas. - Kaunas, 1989.

21. Beresnevičius G. Dausos. - V., 1990. - P.150-152, 162.

22. Ukrainiečių kalėdinėse dainose rojumi vadinamas trišakis medis. (Žr. pvz.: Laurinkienė N. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose. - V., 1990. - P.168-174). Taip pat yra žinių, kad Lietuvoje kai kur sodas buvo vadinamas rojumi bei dangumi (Gaidelių km., Plungės raj. Jonušienė R., Jonušienė E. Užrašė V.Musteikis 1991 m.). Be to, manydami, jog kalbos vystymosi kelyje, o galbūt ir mitiniu mąstymu pagrįstoje žodžių daryboje, galėjo pasireikšti vadinamoji inversija, t.y. atvirkštinė garsų tvarka, žodžiui "sodas" kaip tik atrastume inversinį atitikmenį - "dausos" (plg. liet. blukis - kulbė; vok. Balken (raštas) - Kloben (pagalys)). Galbūt dangaus sodo inversiškumą taip pat parodo ir eglutės kabinimas viršūne žemyn.

23. Apie ežero, balos ir bendrai vandens bei pragaro būtybės veltinio ryšį žr.: Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinė veltinio analizė. - V., 1987. - P.53-56, 59-63.

24. Lietuvių kalbos žodynas. - V., 1984. - T.12, 13.

25. Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В. Краткий этимологический словарь русского языка. - М., 1971. - P.399.

26. Būga K. Rinkiniai raštai. - V., 1958. - T.1. - P.449.

27. Plg.: lot. žodis sativus reiškia laukinių augalų priešingybę - kultūrinius augalus.

28. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad vedų himnuose būčiai, visatai, kosmosui nusakyti naudotas žodis sāt (pažodžiui - būtis), o jų priešingybei - nesusiformavusiai materijai, jos nederiferencijuotai būsenai nuskaiti - āsat (pažodžiui - nebūtis).

(Žr.: Кейлер Ф.Б.Я. Труды по ведийской мифологии. - М., 1986. - P.34-35).

29. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. - М., 1989. - P.97-99, 120.

Tas pats pasakytina ir apie kalną. Galimas ir šių dviejų simbolių derinys - medis ant kalno.

Paminėtinas vaizdas medžio kamieno ir moters iščių palyginimas austrų vestuvinėse apeigose - kuomet išmatuojamas iš miško atnešto medžio kamieno skersmuo bei nuotakos liemuio ir pareiškama, jog iš šio medžio padarytas lopšys galėsias sutalpinti dvynius. (Žr.: 18, P.61).

30. Su vedybomis "sode" palyginintas ir senas vokiečių paprotys tuoktis po galingu ažuolu arba, kaip dar Tacito minima, - po liepa. (Žr.: 18, P.31).

31. Įdomu, kad senovės indų epe "Ramajana" priešingoms stovykloms atstovaujantys Rama ir Ravana (kurie tyrinėtojų siejami su mūsų Perkūnų ir Velnų atitinkančiais indų Indra ir Vritra) tarpusavyje kovoja dėl moteriškos Šitos (plg. sen. indų Šita - vaga, vedų mitologijoje suarto lauko deivė (RV IV 57, 6-7)).